



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשָּׁבוּעַ וְאֵרָא תַשְׁפִּיחַ

מוצר נדיר. אחדות וענווה - שילוב מנצח!
הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מנהיגים שיודעים לאחד את עם ישראל בענווה, ומנהיגות המאפשרת מגוון דעות וכן חילוקי דעות (רמז לכך יח"ד: ראשי תיבות יש חילוקי דעות!), הם לצערנו "מוצר נדיר". האחדות מושגת מתוך כבוד הדדי לריבוי הדעות וההשקפות. הכבוד ההדדי הוא תוצאה ישירה של ענווה, הדורשת הצטמצמות של כל אחד, כדי לאפשר מקום גם לשני. כך נדבקים בשכינה, בקודשא בריך הוא ובדרכיו, 'הכל יכול וכוללם יחד'.

יעקב אבינו, שהשתוקק כל ימיו לראות את משפחתו המאוחדת, השאיר צוואה - ברכות לצאצאיו, שם הוא קבע חד משמעית כי ה"נזר" יהיה מונח על ראשו של יוסף, אבל גם ליהודה יש זכות להיות שותף. כך יושג איחוד בין בניה של רחל לבניה של לאה. עדיפותו של יוסף הייתה מעוגנת במציאות, שהרי הוא המשנה לפרעה שאיש איננו יכול להרים את ידו או את רגלו בלי רשותו. זכות קדימה זו, מקבלת ביטוי גם במעמדו המיוחד של בנה הבכור של שפחת רחל - דן, שבהוא אמינא של יעקב, משיח הוא צאצא שלו - שמשון. כך מבואר במדרש: "וכן אמר יעקב שהמשיח יצא מן שנת דן וידן עמו כאחד, זה המשיח שעתיד לדון כהקב"ה שנקרא אחד" (בראשית רבתי עמוד 244, עיינו גם ברש"י בראשית מט, טז).

אם כך, נחזור לשאלה שהעלנו בדברינו **לפרשת שמות תשפ"ה**, איך משתלבת העברת ההנהגה למשה רבנו בהתחלת ספר שמות, עם דברי יעקב אבינו? כתשובה ראשונה ענינו כי שבת אפרים, בכורו של יוסף, נכשל בניסיון המנהיגותי המרכזי, כשניסה להוציא את עם בני ישראל ממצרים לפני הזמן, ושילם על כך מחיר כבד.

נפנה עתה לכיוון אחר, שיתאחד בהמשך עם הכללים שקבע יעקב אבינו. כדי להוציא את העם ממצרים ולקבל את התורה, היה צורך במנהיג מאוד מיוחד בעל שתי תכונות: הראשונה, הוא חייב לרכוש סממני הנהגה, שניתן לזכות בהם רק במחיר גדילה כנסיך בארמון המלך (גם אפרים ענה לדרישה זו). השנייה, עליו להיות משכמו ומעלה, גבוה מכל העם באופן משמעותי, כדי שאף אחד בהמשך הדרך, לא יוכל לחלוק עליו בבחינת "משה אמת ותורתו אמת - לא תהיה מוחלפת לעד".

כך, באופן חד פעמי, נבחר משה רבנו, שאיננו צאצא של יוסף וגם לא של יהודה. ברור כי מי שלא היו מרוצים מנתינת ההנהגה למשה רבנו, היו בני שבט אפרים, שתמיד הקפידו בנושא (עיינו כדוגמא שופטים ה, א-ג וכן שם יב, א-ו). משה רבנו התמודד עם האתגר בדרך מעניינת, ומינה כסגנו את יהושע בן נון, וכך הכריז: 'אינני מתיימר לתפוס את ההנהגה, באופן קבוע'. ההנהגה נותרת בידי שבט אפרים לשעה ולדורות. לכן, כבר במלחמה כנגד עמלק, יהושע הוא המנהיג-השותף "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעִמְלֶק" (שמות יז, ט). כך מדגיש גם רש"י במקום: "בְּחַר לָנוּ - לי ולך, השווהו לו". גדולתו של משה רבנו, הענק שבענקים גם בענוותנותו, מתגלה במלא עוצמתה. הנכונות לחלוק הנהגה למען האחדות, היא המפתח לניצחון על עמלק והיא התנאי להצלחה מול כל האתגרים.

כאן המקום לשאול: אבל מה עם יהודה? והתשובה ברורה: גם ליהושע בן נון יש שותף-חבר: כלב בן יפונה. על הפסוק: "וְכָלֵב בֶּן חֲצִרֹן הוֹלִיד אֶת עֲזוֹבֵה אֶשָׁה" (דבה"א ב, יח) דורשת הגמרא במסכת סוטה "כָּלֵב בֶּן חֲצִרֹן הוֹלִיד אֶת עֲזוֹבֵה אִשָּׁה ... - בן חצרון? בן יפונה הוא! בן שפנה מעצת מרגלים" (דף יא ע"ב).

חז"ל מזהים את כלב בן יפונה - שותפו של יהושע, עם כלב בן חצרון, בנו של פרץ - בכורו של יהודה מתמר, אבי השושלת המלכותית. כך, תחת הנהגתו של משה רבנו, מתאחד עם ישראל. לצד משה, המנהיג העניו מוצבים יהושע בן נון משבט אפרים בן יוסף בנה של רחל, וגם כלב בן יפונה בן חצרון - בן פרץ משבט יהודה, המייצג את לאה. גם כאן, ולאורך ההיסטוריה, נדרשת ענווה להשגת אחדות.

נתפלל לרפואה שלמה והחלמה מהירה וטובה לפצועים היקרים ובתוכם איתמר חיים בן ציפורה, נחמה למשפחות הנופלים המזהירות בגבורתן ובגבורתם של בניהם ובנותיהן, חזרה מהירה וטובה לבניהם של כל החטופים והעקורים.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטוב)

לעי"נ הנופלים במערכה על הגנת המולדת היי"ד

לעי"נ זש"מ

הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	הרב ישראל רוזן י"ג בחשוון תשע"ח	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	פרופ' ישראל אהרוני י"ד בכסלו תשפ"ג	הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב
ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	הרב שלמה מרזל י' באייר תשע"א	מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז באב
הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	מר אלישע בן רבקה וגב' שושנה בת שרה	הרב אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב אשר וגב' סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף
בלהה בת ישראל מרמורש א' מנחם אב תשפ"א	מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל י"א במנחם-אב תשס"ט	גב' מירה קושיצקי נלב"ע כ"ב בסיון תשפ"ג	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל י"א במנחם-אב תשס"ט

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080

www.ERETZHEMDAH.ORG טל: 02-5371485 info@eretzhemdah.org

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

מענה על קדיש וקדושה של מנחה אחרי תפילת ערבית

כפי שאמרנו בשבועות האחרונים, בבתי כנסת רבים מקובל להתפלל מנחה וערבית אחרי פלג המנחה, לפני השקיעה. הרב עובדיה נשאל: נניח שבבית כנסת מסוים מתפללים כך מנחה וערבית. לאחר מכן מתפללים שם מנחה, לפני השקיעה. האם מותר לאדם שהתפלל כבר ערבית לענות לקדיש וקדושה במניין המתפלל מנחה?

בשבוע שעבר הבאנו את דברי המרדכי, האומר שמי שענה על 'ברכו' של הציבור בליל שבת אינו רשאי להתפלל מנחה של ערב שבת, וביררנו שעיקר הבעיה היא להתפלל תפילת חול אחרי שכבר קיבל את קדושת השבת. לאור זאת, הרב עובדיה מחלק את השאלה בין לענות על קדיש וקדושה בימות החול, ולענות על קדיש וקדושה של מנחה של ערב שבת אחרי שכבר התפלל ערבית של שבת. ברקע יש מספר שאלות שונות:

- א. האם תפילת ערבית מגדירה את הזמן שאחריה כ'לילה' מבחינה הלכתית?
- ב. האם מותר לענות על קדיש וקדושה של חול בשבת?
- ג. האם מותר לענות על קדיש וקדושה (שתמיד נאמרות בשעות היום) בלילה?

הרב עובדיה מנתח כל אחת מהשאלות הללו:

באשר לשאלה הראשונה: האם תפילת ערבית מגדירה את הזמן שאחריה כ'לילה'. עסקנו בשאלה זו בהרחבה בשבועות האחרונים. באופן כללי נאמר שלכאורה שאלה זו נתונה במחלוקת ר"ת והרא"ש, כאשר נטיית הפוסקים היא לשיטת הרא"ש, האומר שתפילת ערבית אינה מגדירה את היום כלילה.

הרב עובדיה מביא מספר ראיות לכך שאינו כל כך פשוט לומר שהכרענו חד משמעית כשיטת הרא"ש:

- בשלחן ערוך (יורה דעה סימן תב) פוסק שמי שהתפלל ערבית מבעוד יום ולאחר מכן שמע שנפטר קרובו וכבר נקבר, אם יתחיל לשבת שבעה קעת ספירת השבעה תתחיל למחרת. הט"ז (שם) מסביר שהטעם לכך הוא שכבר עשאו לילה¹.
- בשולחן ערוך (אורח חיים סימן ל סעיף ה) פוסק שמי שכבר התפלל ערבית אינו רשאי להניח תפילין, למרות שטרם שקעה השמש. יש לציין שהלכה זו אינה פשוטה כל כך. הפוסקים (אליה רבה, שו"ע הרב ועוד) מתקשים בהלכה זו, מפני שעקרונית איסור הנחת תפילין בלילה נובעת מחשש שינה, ולא מההגדרה ההלכתית של "לילה". כך שלא ברור שראיה זו הכרחית. בנוסף, בשו"ת עמודי אש (ג יט) אומר שהנחת תפילין אחרי ערבית ניכרת כרתית דסותר. כלומר, גם אם הלכתית זמן זה אינו מוגדר כלילה, האדם הרגיל אינו מבין כיצד יתכן שהציבור יתפלל ערבית ולאחר מכן אנשים יניחו תפילין. אך אין מכאן ראיה לשני דברים: א. אין ראיה שהלכתית זמן זה נקרא לילה. ב. אין ראיה שאסור לעשות דבר שאינו ניכר, כמו לענות על קדיש וקדושה, אחרי ערבית.

על כל פנים, נמצאנו למדים שמצד אחד עיקר ההלכה היא כשיטת הרא"ש כפי שהצגנו בשבוע שעבר, ולכן פוסקים רבים מתירים למי שהתפלל ערבית עם הציבור מבעוד יום ונזכר שלא התפלל מנחה, להתפלל מנחה לאחר מכן. כך שאנו בהחלט רואים צדדים לכאן ולכאן בהלכה זו.

נעבור לשאלה הבאה: האם יש פגיעה בכבוד השבת בכך שעונה על קדיש וקדושה של חול בשבת?

כאן הרב עובדיה נחרץ מאוד: בהחלט יתכן שיש בעיה לבקש את הבקשות של ימי החול בשבת². אך בשבת אנו עונים על קדיש וקדושה. הפוסקים זהים לפוסקים שאנו אומרים בשבת. הקדיש זהה. אם כך, קשה לראות איסור לענות על קדיש וקדושה של חול בשבת. ובכל זאת, הרב עובדיה מצטט את שו"ת עמודי אש, שפסק שמותר לענות על קדיש וקדושה אחרי ערבית בימות החול, אך לא אחרי שקיבל עליו שבת בתפילת ערבית. כנראה שהוא מבין שמענה על חלקים מתפילת מנחה נראים כאילו מנסה לשוב לימות החול, ולכן אוסר זאת. אך הרב עובדיה חולק עליו.

נעבור לשאלה השלישית: בשו"ת האלף לך שלמה (של הרב שלמה קלוגר) פוסק על ציבור המתפלל מנחה ומגיע לקדיש וקדושה אחרי צאת הכוכבים. הוא פוסק שאם אפשר יש למנוע מהם מלומר קדושה, שאין לומר קדושה של היום בלילה. ואם מתפללים מנחה וערבית, ולאחר מכן יש שם מניין למנחה לפני השקיעה, מי שהתפלל ערבית יענה על קדיש אך לא על קדושה. הרב עובדיה מאוד תמה על כך: הרי אנו אומרים את הקדושה בלילה: בצאת שבת, בליל תשעה באב, בליל פורים. אמנם חז"ל לא תיקנו לומר את חזרת השי"ץ, וממילא גם לא קדושה, בלילה. אך אין בעיה עקרונית לומר את הפסוקים הללו בלילה, גם לא בצורה הציבורית של הקדושה. הרב עובדיה מסכים שנכון להחמיר שכהן שהתפלל ערבית לא יישא את כפיו, זה אכן נראה כרתית דסותר. אך לעניין מענה על קדיש וקדושה אינו רואה בעיה.

הרב עובדיה מביא משו"ת ישמח לב, שהביא דוגמה מעשית מאוד: בביקור בכותל המערבי בהחלט סביר שמניין אחד יפגוש מניינים רבים אחרים. מדי יום מתקיימות תפילות מנחה לצד תפילת ערבית. האם מותר למסיימי תפילת ערבית לענות על קדיש וקדושה של מנייני מנחה?

הוא אומר שאסור בתכלית האיסור להימנע מלענות אמן של הציבור, מפני שנראה ככופר בברכת ה' שהם ברכו. הרב עובדיה מוכיח מהגמרא (ברכות דף כא ע"ב) שאין הלכה שכזאת ביחס למענה על קדיש (אלא רק על הצטרפות לציבור בברכת 'מודים'). אך את עיקר הדין פוסק כדבריו: שמותר ראוי ונכון לענות על קדיש וקדושה של מנחה, גם אחרי תפילת ערבית, בין בחול ובין בכניסת שבת. וכדבריו פוסק בציץ אליעזר (חלק י סימן טו).

¹ ההלכה שם מעט יותר מורכבת. אך העיקרון הוא מה שכתבנו כאן.

² על פניו דבר זה נתון במחלוקת בין התלמוד הבבלי והירושלמי. בירושלמי שבת (טו ג) נאמר שאסור להתפלל את תפילת י"ח בשבת מפני שאין לבקש את צרכיו בשבת. אך במסכת ברכות (כא). נאמר שלא מתפללים י"ח בשבת מפני שחז"ל לא הטריחו את הציבור בכך, משמע שמבחינה עקרונית אין בעיה להתפלל את תפילת החול בשבת. כמוכן שאין זה סותר את דברי המרדכי – אחרי שאדם קיבל עליו שבת, ואחרי שחז"ל תיקנו לא להתפלל י"ח בשבת, יש בתפילת החול זלזול בשבת.

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

יוסף והחמושים שעלו ממצרים

וּחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם

בליציאת בני ישראל ממצרים מסופר: "וַיֹּסֵב אֱלֹהִים אֶת הָעַם דָּרָךְ הַמִּדְבָּר יָם סוּף וּחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: " (שמות יג, יח). המשמעות הפשוטה של המילה "וּחֲמֻשִׁים" היא מצוידים בכלי נשק, וכפי שמבואר במכילתא (דרבי ישמעאל): "אין חמושים אלא מזוינים...". אולם המשמעות הזו קשורה גם למספר 'חמש', וכך הוא בגרסת קרבן העדה בירושלמי (שבת פ"ו ה"ד) שמסביר שהמשנה הזכירה שם חמישה כל זין שבהם אסור לצאת בשבת, לאור הכתוב "וּחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", שכל אחד מהחיילים בצבאות ישראל שיצאו ממצרים היה מצויד בחמישה כלי נשק. נראה שהקשר שבין כלי הנשק של חיילי ישראל שעלו ממצרים לבין המספר חמש אינו קשר מקרי, אלא הוא קשר בעל תוכן פנימי, וכפי שיתבאר לקמן.

יוסף והמספר חמש

כאשר יוסף פתר לפרעה את חלומותיו, הוא פתר שיהיו שבע שני רעב. וכן כעבור שתי שנות רעב כשהתודע יוסף לאחיו הוא אמר להם "כִּי זֶה שְׁנַתִּים הָרְעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חֲרִישׁ וְקָצִיר". מאידך, מן ההמשך משמע שיתכן והרעב פסק לפני כן. בהמשך מסופר, שבתחילה מכר יוסף אוכל למצרים בעבור כסף, ולאחר מכן הוא מכר להם אוכל בעבור הבהמות שלהם, ומסופר (בראשית מז, יז-כו):

"וַיָּבִיאוּ אֶת מִקְנֵיהֶם אֶל יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לָחֶם בְּסוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבְּקָר וּבְחֲמֹרִים וַיִּנְהַלֵּם בְּלָחֶם בְּכָל מִקְנֵיהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא: וַתֵּתֶם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבִאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא נִכְחַד מֵאֲדָנִי כִּי אִם תֵּם הַפֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֵל אֲדָנִי לֹא נִשְׁאָר לִפְנֵי אֲדָנִי בְּלִתי אִם גּוֹיֵתָנוּ וְאֲדָמָתָנוּ: ... וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֵת אֲדָמָתְכֶם לְפָרְעָה הִיא לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת הָאֲדָמָה: וְהָיָה בְּתִבּוּאוֹת וּבְנִתְתֶם חֲמִישִׁית לְפָרְעָה..."

מהכתוב "וַיָּבִאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית" משמע שכעבור שנתיים נתן יוסף למצרים זרע כדי לזרוע באדמה. והדבר תמוה, שהרי יוסף עצמו אמר "כִּי זֶה שְׁנַתִּים הָרְעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חֲרִישׁ וְקָצִיר". ומדוע לתת להם זרעים שירקבו באדמה אם לא יצמח מהם יבול שיקצרו אותו.

המפרשים דנו בכך וביארו באופנים שונים. רד"ק וספורנו ביארו ש"בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית" אין הכוונה למנין שנות הרעב, והכוונה היא 'בשנה האחרת', ומדובר בשנה השביעית של הרעב, ופתרונו של יוסף התקיים ואכן היו שבע שני רעב. אבן עזרא ביאר באופן אחד שמדובר בשנה השנית שלאחר ביאת האחים למצרים והיא השנה הרביעית. ובארבע השנים הראשונות היה רעב קשה מאוד, ואילו בשלוש השנים האחרונות היה רעב נסבל. אמנם פירוש זה עדין קשה, מנין ידע יוסף שבשלוש השנים הבאות הרעב יהיה נסבל ושתצמח תבואה כלשהי. ולכן הקדים אבן עזרא עצמו והביא את מדרש חז"ל (המובא גם ברש"י) שמאז ירדת יעקב למצרים הפסיק הרעב, ואם כן יכול היה יוסף לתת להם זרע לזריעת האדמה בלא חשש.

הרמב"ן הקשה שאם הרעב הפסיק, נמצא שפתרונו של יוסף לא התקיים, והביא שכבר דנו בכך בתוספתא ובספרי, ולפי דעת רבי יוסף הרעב פסק באופן זמני עם ביאת יעקב, אך הוא חזר לאחר מות יעקב, ונמצא שהושלמו חמש שנות הרעב. ונראה לבאר באופן אחר, שיוסף תכנן מלכתחילה לפעול לכך שהרעב ייפסק ולא יהיו שבע שנות הרעב, אלא שיוסף לא היה בטוח שתכניתו תצליח, ולכן הוא אמר לאחיו שיתכן ויהיו עוד חמש שנים שלא היה בהן חריש וקציר.

תשובה מבטלת גזירות

יוסף ידע שאם באה גזירה רעה של ייסורים היא באה גם כעונש על עוון כלשהו, וכפי שמובא בתלמוד (שבת דף נה, א): "אמר רב אמי: אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון". ולפי דרך זו, אם ראינו אדם שבאים עליו ייסורים ואין אנו מכירים בעוון כלשהו אצלו, צריכים להניח שהעוון נמצא בגלגול הקודם שלו, וכפי שביארו כמה מהמפרשים את ייסורי איוב (כד הקמח בערך 'השגחה'. וכן מפרשים נוספים). ולפיכך, אם נגזרה על מצרים גזירת רעב צריכים להבין שיש עוון כלשהו במצרים. מסתבר שעוון זה הוא העוון הרמוז בדברי הנביא יחזקאל (כג, יט-כ) שמתאר את המצרים בתור "אֲשֶׁר בָּשַׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם וְזָרְמַת סוּסִים זָרְקָתָם", וכוונת הדברים היא שהם שטופים בזימה.

כאשר יוסף שמע את חלום פרעה והבין שנגזרה גזירת רעב על מצרים הוא תכנן להציל את מצרים בשני אופנים. האופן האחד הוא להיערך כראוי בצבירת מזון במשך שבע שנות השבע, והאופן השני הוא באמצעות החזרת המצרים בתשובה. שהרי תשובה מסוגלת לבטל גזירות כאמור בדברי הנביא ירמיהו (יח, ז-ח): "רָגַע אֲדָבָר עַל גּוֹי וְעַל מַמְלָכָה לְנִתּוֹשׁ וְלִנְתוֹשׁ וְלִהְיֹת וְלִהְיֹת: וְשָׁב הַגּוֹי הַהוּא מִרְעֵתוֹ אֲשֶׁר דִּבְרַתִּי עָלָיו וְנִחַמְתִּי עַל הָרָעָה אֲשֶׁר חִשַּׁבְתִּי לַעֲשׂוֹת לוֹ: " גזירה וביטולה באים לידי ביטוי סמלי גם באמצעות אותיות ומספרים, וכדלקמן.

הגזירה שהתבטלה מעל אברהם ושרה

כל עוד נקראו אברהם ושרה בשמות אברם ושרי הם לא זכו בן משלהם שימשיך את דרכם. ד' גלגל לאברהם וציווה אותו במצוות ברית מילה לו ולכל זרעו ולכל עבדיו, וכמו כן הוא הצטווה על החלפת שמו מ'אברם' ל'אברהם' והחלפת שם אשתו מ'שרי' ל'שרה'. המשותף לשנינו הוא שהשמות החדשים שלהם מכילים את האות ה"א.

צורת האות ה"א מסמלת את עולם התשובה כמובא בתלמוד במסכת מנחות (דף כט, ב), שהעולם הזה נברא באות ה"א שיש לה פתח מלמטה ופתח מן הצד, והפתח מלמטה מסמל את הבחירה החופשית ואת האפשרות לחטוא, והפתח למעלה מן הצד מסמל את האפשרות לחזור בתשובה. לפי המדרש (תנחומא נח, ה) נולד אדם הראשון כשהוא מהול ובעקבות חטאו נוספה הערלה לגופו. כאשר אברהם ובני ביתו נצטוו על המילה הם נצטוו לתקן בכך חלק מחטא אדם הראשון. ואכן לאחר ברית המילה ולאחר הוספת האות ה"א לשמותיהם זכו אברהם ושרה להיפקד בן שימשיך את דרכם.

יוסף למד מהאופן שבו פעל ד' לבטל את הגזירה מעל אברהם ושרה, ורצה לבטל באופן דומה גם את גזירת הרעב מעל מצרים, וכפי שיתבאר לקמן.

מספרים ואותיות

כאמור, צורת האות ד' מסמלת את אפשרות התשובה שקיימת בעולם הזה, תשובה שמביאה לביטול גזירה. אולם השפה המצרית שונה מן השפה העברית, וכאשר יוסף רצה להשפיע את השפעה הסגולית של האות ה"א גם במצרים הוא השתמש שימוש רב במספר חמש, שכן האות ה"א בשפה העברית היא האות החמישית.

המספר חמש מסמל מסיבה נוספת את האפשרות לביטול גזירה באמצעות תשובה, שכן המספר 'ארבע' מזכיר מידת דין ועונש כפי שמודגש בנבואות עמוס (פרק ג): "כֹּה אָמַר ד' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעִים... וְעַל אַרְבַּעַה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ...". המספר 'ארבע' קשור באופן סמלי לאות הרביעית שהיא דל"ת, שהצליל של השם שלה מסמל דלות, כלומר מחסור בזכויות שגורם להגעת עונש. ואילו המספר 'חמש' מסמל את השלב הבא שבא לאחר הודעת הגזירה ('ארבע'), השלב החמישי הוא שלב התשובה שמביאה לביטול הגזירה.

המשמעות הסגולית של המספר חמש

כאשר יוסף פתר את חלומו של פרעה הוא אמר לו: "יִעֲשֶׂה פְּרַעֲהוּ וַיִּפְקֹד פְּקָדִים עַל הָאָרֶץ וְחַמֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשָׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבָע" (בראשית מא, לד). אונקלוס פירש את "וְחַמֵּשׁ" במשמעות של "זירז" כלומר שיצייד את מצריים ויקבוץ אוכל (שפתי חכמים). ואילו תרגום יונתן פירש שיקח חמישית מתבואת הארץ. וביאר בחזקוני שבדרך כלל המלך היה נוטל עשירית מן התבואה, אך כעת כדי להיערך לקראת שנות הרעב יקח המלך חמישית מן התבואה. ונראה ששני הפירושים משתלבים יחד וכדי לצייד את מצרים במזון לקראת שנות הרעב החליט יוסף ליטול חמישית מן התבואה.

אך נראה שהיה לכך טעם נוסף והחלטה ליטול חמישית היתה משום שיוסף ראה במספר **חמש** - מספר בעל משמעות סגולית, וכפי שעולה ממעשיו בהמשך. כאשר בנימין הורד למצרים ויוסף ערך סעודה ומשתה לכל האחים מסופר: "וַיֵּשֶׂא מִשְׂאֵת מֵאֵת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתָּרֶב מִשְׂאֵת בְּנִימִן מִמִּשְׂאֵת כָּל־חַמֵּשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁכְּרוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ" (בראשית מג, לד). ולאחר שהתגלה יוסף לאחיו מסופר "לְכֻלְכֶם נָתַן לְאִישׁ חֲלָפוֹת שְׂמֹלֹת וַיִּבְגְּדוּם בְּתָן שְׁלֹשׁ מְאוֹת קֶסֶף וְחַמֵּשׁ חֲלָפֹת שְׂמֹלֹת:" (בראשית מה, כב). וכן כאשר יוסף הציג מקצת מאחיו בפני פרעה מסופר "וַיִּמְקְצֵה אֶחָיו לְקַח חַמֵּשֶׁה אֲנָשִׁים וַיִּצְגְּם לִפְנֵי פְּרַעֲהוּ" (בראשית מז, ב). וכן כאשר יוסף קנה את אדמת מצרים ואת האנשים בתור עבדים לפרעה המשלמים חלק מן התבואה מסופר "וַיִּשְׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֶק עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל אֲדָמַת מִצְרַיִם לְפָרְעָה לְחַמֵּשׁ" (בראשית מז, כז).

המספר חמש מסמל אצל יוסף את האות החמישית, האות ה"א, ואת האפשרות לעשיית תשובה שמבטלת את הגזירה. בנוסף לרמז הסגולי הזה דרש יוסף מן המצרים לעשות מעשה של תשובה, ומעשה זה היה למול את עצמם. ברית המילה ביטאה רצון של המצרים למעט את תאוות המשגל והזימה שהמצרים היו שטופים בה¹. ובמדרש (בראשית רבה ז, ו) מסופר שכשהחלו שנות הרעב ציווה יוסף על המצרים לערוך לעצמם ברית מילה, והוא הסביר להם שבכך הם יזכו לחיי העולם הבא ויש סיכוי שתתבטל גזירת הרעב קודם זמנה. ובסופו של דבר כשהתבטלה גזירת הרעב, הודו המצרים ליוסף הן על ביטול גזירת הרעב והן על כך שהם זכו לחיי העולם הבא. וז"ל המדרש (בראשית רבה ז, ו): "אבא בר כהנא אמר כפאן למול, ר' שמואל בר נחמן אמר חיייתנו אין כתיב כאן אלא הִתְיַתְּנוּ נתת לנו חיים בעוה"ז וחיים בעוה"ב".

הא לָכֶם זָרַע

באמצעות ברית המילה שביטאה רצון של המצרים לגדור עצמם מחטא הזימה שהיו שטופים בו, ובאמצעות שימוש מרובה במספר חמש (שמסמל את האות החמישית ה"א) חזר יוסף על מה שמצאנו אצל אברהם ושרה, שבאמצעות מצוות ברית המילה ובאמצעות הוספת האות ה"א לשמות אברהם ושרה, התבטלה מעליהם הגזירה, והם זכו לזרע של קיימא, לבנם יצחק. ולכן השתמש יוסף באות ה"א ובצליל שלה כשהוא הודיע למצרים שהתבטלה גזירת הרעב ואפשר לזרוע באדמה (בראשית מז, כג): "הֲאֵל לָכֶם זָרַע וַיִּזְרְעוּם אֶת הָאֲדָמָה". ובמקום לומר "קחו לכם" הוא אמר "הֲאֵל לָכֶם".

עליית בני ישראל ממצרים

לפני שבני ישראל יצאו ממצרים הם עברו תהליך דומה לתהליך שיוסף העביר את המצרים, ואף יותר מכך. בני ישראל חזרו בתשובה, וקיבלו על עצמם לקיים שתי מצוות שזלזלו בהן לפני כן. בני ישראל מלו את עצמם בברית המילה שאברהם אבינו וזרעו נצטוו בה. וכמו כן הם משכו את ידיהם מן העבודה זרה שדבקו בה מתחילה כמו המצרים. וכדי לסמל את העובדה שהם זכו לחזור בתשובה, ולחזור ולהיות דבקים בה, יצא כל אחד מחיילי ישראל ממצרים כשהוא מצוייד בחמשה כל נשק. שכאמור לעיל, המספר חמש מסמל את התשובה ואת חידוש וקיום הקשר עם בורא העולם. וזו משמעות נוספת של הכתוב "וְחַמֵּשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם".

ונראה שדויד למד מיוסף הצדיק ומיציאת חיילי ישראל ממצרים, שהמספר חמש מסמל קשר עם ה'. וכך מסופר על הקרב שבין דויד לגלית (שמואל א יז, מ-ג):

"וַיִּקַּח מִקְלוֹ בְיָדוֹ וַיַּבְחֵר לוֹ חַמֵּשֶׁה חֲלָקֵי אֲבָנִים מִן הַנֶּחֱל... וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אֲתָהּ בָּא אֵלַי בְּחָרֵב וּבְכִידוֹן וְאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם ד' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מִצְרַיִם... וַיַּחֲזֹק דָּוִד מִן הַפְּלִשְׁתִּי בְּקִלְעוֹ וּבְאַבְנֵי וַיִּדְּ אֶת הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּמִּיתֵהוּ וַחֲרַב אֵין בְּיַד דָּוִד:"

ונראה שלדויד היה ברור שהוא יפגע בגלית כבר באבן הראשונה שהוא יקלע בו, אך הוא לקח עמו חמשה חלוקי אבנים, משום שהמספר חמש מסמל את הקשר עם ד' צבאות אלהי מצרים. ודבר זה למד דויד מיוסף הצדיק, ומהאופן שמתוארת יציאת חיילי צבאות ד' מארץ מצרים.

¹ כמבואר ברמב"ם (מורה הנבוכים חלק ג פרק מט): "תחסר בו התאוה היתרה על הצורך... זהו החזק בטעמי המילה אצלי".

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

ייתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:		החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה	
שמואל בן ברוריה	ניר רפאל בן רחל ברכה	טל שאול בן יפה	משה מרדכי בן זינה
אוראל בן דליה	רות צפורה בת חנה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה	דוד בן רחל
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	יאיר ידידיה בן מיכל בינה	חוה ראנלה בת פיילא
שלמה בן שולמית	עובדיה בן אסתר מלכה	נעם בן שלומית	ישי בן מרים
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	רבקה בת שרה בלה	מינדה לאה בת ליפשה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

Montevideo, Uruguay

מונטיוודאו, אורוגואי

אדר תשנ"ד

סדרי עדיפות לחברת קבורה המטפלת ביהודים וגויים

שאלה

יש בעירנו שתי חברות העוסקות בטיפול בנפטר (לקיחתו מבית החולים, הכנסתו לארון, הבאתו לבית הלוויות, לקיחתו לבית הקברות). חברות אלו לא מטפלות בנושא הטהרה המוטל על החברה קדישה המקומית. אחת החברות העוסקת בנושאים הנ"ל היא בבעלות יהודית, והיא מטפלת ביהודים בלבד, למרות שהעובדים והנושאים את הארון ואת הנפטר אינם יהודים. החברה השניה היא בבעלות של גוי, ומטפלת ביהודים ושאיינם יהודים. בחדר הלוויות משנים את סימן ההיכר לפי הצורך. במקרה של גוי שמים מעל המיטה צלב ובמקרה של יהודי מגן דוד וכן במכונית הלוקחת את הארון לבית הקברות.

- א. האם יש עדיפות לחברה של יהודי על פני החברה של הגוי למרות שהעובדים אינם יהודים או שמא אין בכך מעלה יתרה?
ב. האם יש בעייה בכך שבמקרה של יהודי ושל אינו יהודי משנים מצלב למגן דוד?

תשובה

- א. כאשר ישנה ברירה להתעסק בעסק מסחרי עם חברה של יהודי או עם חברה של גוי, ישנה בדרך כלל עדיפות לחברה שבעלות יהודי.¹
ב. אין מניעה להניח מגן דוד על מיטת יהודי נפטר כדי לזהותו כיהודי.² נתינת הצלב על מיטת גוי אסור שתיעשה ע"י יהודי, אך כאמור בשאלתך, אכן אינה נעשית על-ידי יהודי.³
לגבי שאלתך בעניין עזרת גויים בטהרת המת. מצד הדין אין איסור להיעזר בגויים בטהרת המת, וכפי שהגמרא אומרת: מת ביום טוב ראשון, יתעסקו בו עממין.⁴ ואולם טוב שאמנם לא יגעו בו לא גויים, ולא בעלי קרי, ולא נידה.⁵ ועל כן, אם אין יהודים בעיר המוכנים לעזור בטהרת המת, מותר להיעזר בגויים המבצעים את הוראותיו של האחראי היהודי בטהרה, אך לאחר שסיימו הגויים ויסלקו את ידיהם, ישליך היהודי מים על כל גופו של הנפטר, כך שסוף טהרתו תהא נעשית על-ידי ישראל.⁶

¹ על הפסוק: "וכי-תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מי עמיתך" (ויקרא כה, יד) דרשו חז"ל (ספרא, בהר, פרשה ג) "מנין כשהוא מוכר, לא תהיה מוכר אלא לעמיתך, ומנין כשהוא קונה, לא תהיה קונה אלא מיד עמיתך, ת"ל או קנה מיד עמיתך". ועיין בתשובת הרמ"א (סי' י) שפסק כך להלכה אף "בהפסד ממון מועט"; כמו כן יעויין בספר "אהבת חסד" (פרק ה הלכה ו). בגדר "הפסד מועט" כתב מרן הגר"ש ישראל שמשטברא, שההפרש הוא עד שתות, הינו ששית.
² כתב ה"חלבוי" (הביאו ה"בית יוסף" בסוף סי' שנב) "וטחין ראשו (של המת) בביצים טרופות בקליפתן, וזה הסימן קדושה, לפי שהיה מוליכין אותו חוץ לעיר ליקבר, וכדי שיכירו הקוברין שהוא ישראל, עשו בו סימן זה". מדברים אלה ניתן ללמוד שהיו לוקחים גם מתי ישראל וגם מתי נכרים, אך היה סימן זיהוי לישראל, בדומה למצבכם.
³ הצלב הינו סמל של ע"ז, ויש ליהודי להתרחק מסמליות זו, ראה בפסקי הרב יא"ה הרצוג (חלק יו"ד סי' מט) שכתב, שיש להוציא מבית-הכנסת שטיחים, המעוטרים בצורות של צלב.
⁴ מסי' ביצה (ו ע"א), ונפסק להלכה בשו"ע או"ח (סי' תקכו סעי א).
⁵ פרק מעשה המת המיוחס להלל הזקן, נדפס בסוף ספר "סדר ז' באדר" לגר"מ טולדנו (עמ' 165) והובא ב"גשר החיים" (ח"א עמ' קל). וכן כתוב ב"כל בו" על אבילות (עמ' 87) שגדולי הדור הקפידו, שטהרת המת תהיה דווקא על-ידי יהודים, ומכל שכן שלא יגע עכו"ם במת בשעת טהרה או אחרי טהרה, או בשעה שנושאים אותה, וציין לשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי' תקז) ו"תרומת הדשן" (פסקים וכתבים סי' ה). ועיין "עבודת הגרשוני" (סי' עז), וכה ציוה יעקב אבינו ורבנו הקדוש שלא יגע ערל במיטתו.
⁶ על-פי הרדב"ז הנ"ל בהערה 5.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלבי"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לעיין רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לעיין גב' לורין הופמן ז"ל</p>	<p>לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלבי"ע ז' בתשרי תשע"ח</p>	<p>לעיין סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלבי"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
--	--	--	--	--

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הייך